

знайомі, алебачать необхідність підготовки фахівців, які б спеціалізувалися у цій сфері. Тому є необхідною підготовка фахівців-профайлерів, які б володіли необхідними знаннями, уміннями та навичками, залучалися до розслідування злочинів, допомагали під час пошуку злочинців та здійснювали профілактичні заходи для попередження правопорушень.

Список бібліографічних посилань

1. Черкасова Е. С. Криминальный профайлинг как ориентирующий метод поиска преступника при совершении преступления в ситуации неочевидности. *Профайлинг и медиацзия*. Калуга, 2016. С. 60–67.

Одержано 11.03.2018

Профайлинг рассматривается как новейший психологический, метод который постепенно внедряется в деятельность Национальной полиции. Раскрыто понятие «субъект профайлинга». Приведены результаты анкетирования следователей на счет их осведомленности в использовании профайлинга в профессиональной деятельности.

Ключевые слова: профайлинг, профайлер, следователь, Национальная полиция.

УДК 159.9

Олена Олександрівна ЄВДОКІМОВА,

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4211-7277>;

Ірина Володимирівна ЛАМАШ,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9548-4006>

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЄВОГО ПРОСТОРУ ПРОБЛЕМИ РЕСУРСІВ ОСОБИСТОСТІ

Розглянуто варіанти семантичного наповнення таких популярних у сучасній науці понять, як «психологічні ресурси», «особистісний потенціал», «психологічний капітал», «життєві ресурси особистості» тощо. Виявлено сутнісні розходження

у тлумаченні психологічних ресурсів особистості в різних наукових концепціях.

Ключові слова: особистість, ресурс, психологічний капітал, ресурсозабезпечення, антиресурси.

Останнім часом у психології набув актуальності ресурсний підхід, започаткований у царині гуманістичної психології, у межах якого науковці фокусують увагу на вивченні конструктивної складової особистості, яка не тільки дозволяє успішно долати важкі життєві ситуації, але й забезпечує саморозвиток та самоздійснення людини. Ресурсний підхід у психології ґрунтується на положенні щодо існування процесу розподілу ресурсів, який пояснює той факт, що деяким людям вдається зберегти здоров'я та успішно адаптуватися, незважаючи на різні життєві обставини. Ресурсні теорії припускають, що існує певний комплекс ключових ресурсів, які скеровують і направляють загальний фонд ресурсів [1, с. 21].

Під терміном «ресурси» зазвичай мають на увазі реальні «запаси, джерела» чого-небудь або «засоби», за допомогою яких відбуваються зміни об'єкта чи суб'єкта. Ресурс, на відміну від потенціалу (як сукупності всіх наявних можливостей), – це завжди реальний актив на шляху до успішного досягнення мети, яким можна користуватися, витратити його, накопичувати, об'єднувати, розділяти, відтворювати, керувати ним тощо. Потенціал, будучи сукупністю можливостей, перетворюється на ресурс, якщо для цього створено необхідні умови, без яких виявляються неможливими досягнення й існування ресурсу [2, с. 170].

За Д. О. Леонтьєвим, особистісний потенціал являє собою «інтегральну системну характеристику індивідуально-психологічних особливостей особистості, що лежить у підґрунті здатності особистості виходити із стійких внутрішніх критеріїв у своїй життєдіяльності й зберігати стабільність смислових орієнтацій та ефективність діяльності на тлі тиску й мінливих зовнішніх умов». Особистісний потенціал розглядається як особистісне підґрунтя саморегуляції, яка потенційно може робити внесок у різні види діяльності й не зводиться лише до наявних особистісних ресурсів [3, с. 8].

Що стосується класифікації ресурсів, то, на думку низки дослідників (С. Хобфолл, Л. А. Александрова, Н. Є. Водоп'янова,

К. Муздибаєв тощо), сукупність ресурсів суб'єкта поділяється на два великих класи – особистісні та середовищні (або психологічні та соціальні). Крім того, В. О. Толочек виокремлює ресурси позасуб'єктні (умови середовища), інтерсуб'єктні (процеси взаємодії людей) та інтрасуб'єктні (індивідуальні особливості суб'єкта) [4].

На ґрунті концепції особистості як інтегральної індивідуальності Б. Г. Ананьєва, відповідно до якої ресурси можна диференціювати, виділивши ресурси індивіда, суб'єкта, особистості та індивідуальності, Н. Є. Водоп'янова розрізняє природні (генетично закладені) потенціали та набуті ресурси особистості [5].

У науковій психологічній літературі поширеними є такі дефініції, як «психологічні ресурси», «життєві ресурси особистості», «особистісні ресурси» та «суб'єктні ресурси».

Є. Ю. Кожевникова визначає психологічні ресурси як «внутрішні й зовнішні можливості, які сприймаються та використовуються як засоби досягнення позитивних результатів» [6, с. 9]. Критеріями внутрішніх та особистісних ресурсів виступають оптимальність, тобто адекватне співвідношення мети та власних можливостей під час вибору засобів; усвідомленість наявних засобів або можливості їх набуття, взаємозамінність і готовність використовувати їх як засоби досягнення мети [6].

Д. О. Леонтьєв приділив особливу увагу систематизації психологічних ресурсів, які він поділяє на ресурси стійкості, саморегуляції, мотиваційні та інструментальні [3].

І. Б. Котова в аналізі психологічного та життєвого ресурсів як предмета наукової рефлексії в психології зазначає, що метафорично психологічні ресурси людини можна зрозуміти як свого роду психологічний капітал, примноження якого пов'язано не тільки з його вихідними кількісними та якісними характеристиками, але і з тим, наскільки доцільним і раціональним є його вкладення. Одним із поширених підходів до визначення психологічної природи життєвого ресурсу особистості є встановлення її характеристик, здатних «підтримати» виконання будь-якої діяльності або впоратися з важкою ситуацією. При цьому життєвими ресурсами, зокрема, називаються різні психічні процеси або особистісні особливості, що підтримують результативність, успішність діяльності людини або її життєву успішність у цілому [7, с. 79–80].

Життєвий ресурс можна розглядати як складноорганізоване (таке, що має певну структуру, величину й динаміку) джерело сили людини, що підтримує забезпечення життєвої активності на певному рівні, що залежить від її актуальних можливостей. У цілому зростання та примноження життєвих ресурсів особистості пов'язується з розширенням меж її досвіду, із залученням у нові види діяльності, що призводять до актуалізації потенційних можливостей [7, с. 81].

Як бачимо, у контексті визначення цих видів ресурсів, зокрема психологічного ресурсу, використовується і таке поняття, як «психологічний капітал». Концепція психологічного капіталу (PsyCap) ґрунтується на виділенні єдиного фактора, який складають чотири властивості особистості: оптимізм, життєздатність (resilience) і надія (hope), яка операційно визначається на підставі наявності цілей та самоефективності (self-efficacy) як віра в свою здатність до продуктивної діяльності й ефективного подолання стресових обставин на роботі (Luthans et al., 2007). Теорія отримала широке практичне застосування в організаційному контексті, де психологічний капітал розглядається як предиктор ефективності та результативності діяльності співробітника, задоволеності трудовою діяльністю, психологічного благополуччя на робочому місці та низької плинності кадрів. Разом із цим хоча психологічний капітал, з точки зору творців вчення про нього, і може бути збільшений шляхом розвитку позитивних рис, що його складають, але відображає він лише поточний психологічний стан (цит. за [8, с. 28–29]).

Особистісні ресурси розглядаються як детермінанти й ознаки якості життя та рівня життя людини [9, с. 133]. Особистісні ресурси розглядаються як гнучкі властивості особистості (state-like), що мають прижиттєвий генезис і піддаються корекції та розвитку [8, с. 17]. Узагальнюючи емпіричні напрацювання, Л. В. Куликов констатує, що до найбільш вивчених особистісних ресурсів можна віднести такі: ставлення до стресів як можливість набуття особистого досвіду та створення умов для особистісного зростання; самоповагу, силу «Я-концепції», відчуття власної значущості, «самодостатність», самооцінку, життєві установки стану здоров'я, позитивність мислення й емоційно-вольові якості [10, с. 95].

Крім того, як зазначає Ю. К. Вольвич, різні автори виділяють спеціальні та універсальні ресурси. Спеціальні ресурси пов'язуються з певною метою та умовами її досягнення, а універсальні – це ресурси, наявність яких є необхідною суб'єкту для досягнення успіху в будь-якій діяльності [11, с. 55–56].

До змістовного простору проблеми ресурсів у психологічному їх розумінні увійшли також поняття ресурсної бази особистості, ресурсозабезпеченості та ресурсовідповідності.

Ресурсозабезпеченість Н. Є. Водоп'янова розглядає як складне структурно-рівневе утворення психологічних ресурсів, «доступних і таких, що використовуються суб'єктом для вирішення поточних завдань і стратегічних цілей значущих видів діяльності та якості життя» [5, с. 18]. До ресурсної бази вчена включає ресурси різних рівнів і систем регуляції: ресурси професійно-особистісного розвитку та успішної самореалізації; ресурси «збереження стійкості» особистості; ресурси подолання професійних, екзистенційних та особистих труднощів [5, с. 19]. Між ресурсами різних рівнів регуляції існують множинні зв'язки, структура яких індивідуально характеризує своєрідні особливості ресурсної бази – «ресурсозабезпеченість».

Під ресурсозабезпеченням розуміють «точне й суворе визначення матеріальних і духовних ресурсів, необхідних для досягнення поставленої мети», а ресурсовідповідність полягає у «визначенні джерел і кількісно-якісних характеристик ресурсів у процесі планування майбутньої діяльності» (цит. за [12, с. 151]).

У науковий обіг увійшли також терміни, які деталізують зміст ресурсів у психологічному розумінні з точки зору їх функціонування.

М. В. Сокольська визначає «підсистему ресурсів» і «підсистему деструкторів», сутнісне розходження між якими полягає в їх внеску у досягнення актуальних для особистості потреб, цілей і цінностей, тобто в їх ролі для забезпечення особистісного здоров'я професіонала [13].

О. О. Москвітина застосовує термін «антиресурси» та зазначає, що антиресурсом або перешкодою в реалізації ресурсів можуть виступати низка психологічних характеристик, а також неадекватне оцінювання власних ресурсів [14].

Ми погоджуємося з думкою Б. І. Без'язичного з колегами стосовно того, що, аналізуючи наявні в науці трактування, можна

помітити, що різні автори відносять до ресурсів особистості явища різного порядку. Це не призводить до суперечностей, якщо розглядати індивідуальні ресурси особистості як багаторівневу систему зі складною нелінійною структурою, а вказані різні види ресурсів – як її підсистеми. Інтеграційна якість цієї системи, структурними елементами якої є різні види ресурсів особистості, і є явищем, що зветься індивідуальністю [15, с. 29].

У межах ресурсних концепцій передбачається існування системної особистісної характеристики, яка інтегрує складові системи ресурсів. На нашу думку, продуктивною в цьому сенсі є концепція психологічної ресурсності О. С. Штепи, яка зосереджує увагу саме на конструктивній складовій особистості в її гуманістичному розумінні. Психологічна ресурсність особистості, за визначенням цієї дослідниці, проявляється як досвід усвідомлення особистістю власних можливостей, який стає потенціалом для надання підтримки іншим, саморозкриття й творчого саморозвитку у професії. Психологічні ресурси особистості О. С. Штепа розглядає як індивідуальні екзистенційні можливості людини, що проявляються у її прагненні до самовизначення. Психологічними ресурсами вона вважає такі: впевненість у собі, доброту до людей, допомогу іншим, успіх, любов, творчість, віру в добро, прагнення до мудрості, роботу над собою, самореалізацію у професії, відповідальність [16, с. 785].

Отже, теоретичний аналіз дозволяє стверджувати, що семантичне наповнення поняття «психологічні ресурси особистості» у різних наукових концепціях має суттєві відмінності. Але цей факт певним чином тільки стимулює подальше вивчення цього феномена.

Список бібліографічних посилань

1. Логинова В. Жизнестойкость как внутренний ключевой ресурс личности. *Вестник Московского университета МВД России*. 2009. № 6. С. 19–22.
2. Клочкова Л. И. Реализация идей ресурсного подхода в развитии воспитания школьников: к вопросу о системе понятий. *Современные проблемы науки и образования*. 2014. № 3. С. 168–174.
3. Личностный потенциал: структура и диагностика / под ред. Д. А. Леонтьева. М. : Смысл, 2011. 680 с.
4. Толочек В. А. Социальная успешность человека: внесубъектные и интересубъектные ресурсы. *Известия Саратовского университета*.

Серія: Акмеология образования. Психология развития. 2015. Т. 4, вып. 2, т. 14. С. 115–123.

5. Водопьянова Н. Е. Ресурсное обеспечение противодействия профессиональному выгоранию субъектов труда (на примере специалистов «субъект-субъектных» профессий) : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.03. СПб., 2014. 49 с.

6. Кожевникова Е. Ю. Личностные ресурсы преодоления ситуации социально-экономической депривации : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Краснодар, 2006. 247 с.

7. Котова И. Б. Идея личностного и жизненного ресурса как предмет научной рефлексии в отечественной и зарубежной психологии. *Гуманизация образования.* 2013. № 6. С. 79–83.

8. Иванова Т. Ю. Функциональная роль личностных ресурсов в обеспечении психологического благополучия : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. М., 2016. 206 с.

9. Матвієнко О. Проблеми адаптації особистості до змін умов існування: ресурсний підхід. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки.* 2016. № 1. С. 132–137.

10. Вызулина К. С. Личностно-психологические ресурсы социальной адаптации кадрового военнослужащего на разных этапах жизненного пути : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Краснодар, 2016. 240 с.

11. Вольвич Ю. К. Психологические ресурсы устойчивости личности к стрессу в организациях разных сфер и видов деятельности : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Краснодар, 2018. 266 с.

12. Денисенко Н. Г. Роль ресурсного підходу у системі формування професійної мобільності майбутніх учителів фізичної культури. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт).* 2017. Вип. 3 (84). С. 149–152.

13. Сокольская М. В. Личностное здоровье профессионала : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.03. Хабаровск, 2012. 500 с.

14. Москвитина О. А. Представления о совладании с трудными ситуациями как ресурс и антиресурс личности // Ресурсы и антиресурсы личности в современных копинг-исследованиях : материалы Всероссийской науч.-практ. конф. с междунар. участием / Омский гос. ун-т. Омск, 2012. С. 100–104.

15. Без'язичний Б. І., Худякова В. Б., Гіль Ю. Б. Роль ресурсного підходу в організації освітнього процесу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт).* 2016. № 11. С. 28–31.

16. Штепа О. С. Особливості зв'язку психологічної та персональної ресурсності особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 21. С. 782–791.

Одержано 09.03.2018

Рассмотрены варианты семантического наполнения таких популярных в современной науке понятий, как «психологические ресурсы», «личностный потенциал», «психологический капитал», «жизненные ресурсы личности» и др. Выявлены существенные различия в толковании психологических ресурсов личности в различных научных концепциях.

Ключевые слова: личность, ресурс, психологический капитал, ресурсообеспечение, антиресурс.

УДК 159.9

Світлана Борисівна ЖАРІКОВА,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

ПРОФЕСІЙНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ РАКУРС

Розглянуто актуальні напрямки сучасних досліджень та перспектив розвитку психології професійного здоров'я.

Ключові слова: здоров'я, психологія професійного здоров'я, психологічне благополуччя, соціально-психологічні фактори ризику.

В сучасному суспільстві здоров'я розглядається як найважливіший ресурс його розвитку, міра якості життя людей. Саме тому політика багатьох прогресивних держав ґрунтується на зміщенні акцентів впливу з нарощування темпів зростання економіки на розвиток здорової особистості та здорового населення.

Під здоров'ям нації прийнято розуміти кінцевий результат державної політики: можливість громадян ставитися до свого здоров'я як до первинної цінності, основи продовження здорового роду, збереження та зміцнення трудового потенціалу, розвитку генофонду, творчості і духовності людини, безпеки в цілому